

LIBRIS | **DANIEL NICOLAE VĂLEAN**
we know
books

EREZII, CONTROVERSE ȘI SCHISME ÎN CREȘTINISMUL SECOLELOR I-XI

Editura LIMES
Cluj-Napoca, 2009

INTRODUCERE	4
PROBLEMA IUDAIZANȚILOR ȘI EREZIILE IUDEOGNOSTICE	8
Discuțiile din Antiohia și Sinodul Apostolic	8
Iudaizantii și iudeognosticii din Noul Testament	9
Dositei 10	
Simon Magul	11
Menandru	12
Cleobios	13
Nazareii	13
Ebioniții	13
Nicolaiții	14
Cerint 15	
Dochetismul	16
Elchesaismul	17
Gnosticismul sirian	22
Gnosticismul alexandrin	23
Valentin	23
Alte curente gnostice	27
EREZIA LUI MARCION	33
MILENARISMUL	36
ALTE EREZII, CONTROVERSE ȘI SCHISME DIN SECOLELE II-III	47
ANTITRINITARISMUL SAU MONARHIANISMUL	57
Primii antitrinitari	57
Pavel de Samosata	60
CELIBATUL PREOȚILOR	69
SCHISMA LUI MELETIE	72
Primii ani ai arianismului	79
Eusebieni sau semiarieni	83
Anomeii sau eunomienii	89
Omeienii sau acacienii	92
Sectele anomee	93
EREZII, CONTROVERSE ȘI SCHISME DIN SECOLUL IV, PÂNĂ LA PNEVMATOMAHISM (381)	95
PRISCILLIANISMUL	109
ALTE EREZII, CONTROVERSE ȘI SCHISME	112
PELAGIANISMUL, SEMIPELAGIANISMUL ȘI PROBLEMA PREDESTINAȚIEI	120
NESTORIANISMUL	127
Biserica Nestoriană-Caldeeană	132

PROBLEMA PRIMATULUI PAPAL.....	135
Grupările monofizite	147
Bisericile Vechi-Orientale	153
THEOPASISMUL	162
ALTE EREZII DIN SECOLUL V	164
ORIGENISMUL	165
FILIOQUE.....	179
INOVAȚII ÎN CULT ÎN SECOLUL VI.....	183
MONOERGISMUL ȘI MONOTELISMUL	184
ALTE EREZII DIN SECOLUL VII.....	192
PAVLICIANISMUL.....	193
ICONOCLASMUL.....	197
ALTE EREZII DIN SECOLUL VIII	205
ADOPTIANISMUL.....	206
SCHISMA MIHIANĂ.....	208
PROBLEMA TETRAGAMICĂ.....	218
BOGOMILISMUL	220
EREZII ȘI SCHISME DIN SECOLUL XI.....	222
MAREA SCHISMĂ (1054)	224
CONCLUZII	229
 BIBLIOGRAFIE	 230
 ABREVIERI.....	 244

PROBLEMA IUDAIZANȚILOR ȘI EREZIILE IUDEOGNOSTICE

Iudaizantii au pus creștinismul pentru prima dată în fața unui pericol real, de natură doctrinară, pericolul de a fi asimilat cu iudaismul, transformat într-o simplă fază nouă a legalismului mozaic, într-o agenție de propagandă iudaică printre păgâni⁸.

Aceștia luau creștinismului originalitatea și avântul, îl legau de destinele unei religii trecute, rămase literă moartă, amenințau să încătușeze și să compromită creștinismul în fașă. Iată de ce Biserica, simțind pericolul, s-a înarmat încă de la început cu toate „armele lui Dumnezeu” (Ef. 6:13), combătând ideile iudaizante cu ajutorul slujitorilor ei⁹.

Discuțiile din Antiohia și Sinodul Apostolic¹⁰

„Și unii, coborându-se din Iudeea, învățau pe frați că: Dacă nu vă tăiați împrejur, după rânduiala lui Moise, nu puteți să vă mântuiți” (F.Ap. 15:1).

Prima problemă majoră ivită în sânul Bisericii întemeiate la Cincizecime a fost iscată de către „neamurile” (Mt. 28:19) la care Apostolii au fost trimiși să propovăduiască Evanghelia. Deși neamintită de către vreun Apostol, întrebarea stăruia cu siguranță în mințile tuturor: în ce măsură Biserica lui Hristos avea să se detașeze, organizatoric vorbind, de sinagoga iudaică, fără a risca o schismă între creștinii proveniți dintre iudei și cei veniți din păgânism, sau cum avea să se desfășoare misionarismul creștin între păgâni dacă Apostolii ar fi mers pe linia mozaică, obligându-I la respectarea în totalitate a Legii?

Din Noul Testament aflăm că la scurt timp după întemeierea Bisericii s-au ridicat voci care cereau creștinilor respectarea tuturor prescripțiilor formale ale Legii mozaice, una dintre acestea fiind și obligația circumciderii. Problema apare pentru prima dată în comunitatea din Antiohia, iscată de către unii creștini veniți din Iudeea¹¹.

⁸ Prof. T. M. Popescu, *op. cit.*, p. 353.

⁹ *Ibidem*, p. 354.

¹⁰ A se vedea și Magistrand Pr. I. Mircea, *Organizarea Bisericii și viața primilor creștini*, în ST 1-2/1955, p. 81-82; Prof. Hristo N. Ghiaurov, *Sinodul Apostolic din Ierusalim*, în ST 3-4/1958, p. 162-175; Arhim. Prof. Veniamin Micle, *Cunoștință pre scurt a Istoriei bisericești scrisă de Samuil Clain Ieromonahul în anul 1789*, în ST 5-6/1975, p. 407-408.

¹¹ Magistrand Sabin Verzan, *Cărmuirea Bisericii în epoca apostolică*, în ST 5-6/1955, p. 349.

IBSIS | Web
| Books

Întâmplarea face ca tocmai în acel timp să se afle aici Sfântul Apostol Pavel și Barnaba, sosiți din prima lor călătorie misionară. Aceștia s-au împotrivit învățăturilor propovăduite de către iudaizanți, purtând cu ei discuții aprinse și hotărând, împreună cu întreaga comunitate, ca problema să fie adusă la cunoștința Apostolilor și a preoților din Ierusalim, pentru a fi dezbătută într-un sinod.

După cum observă Sabin Verzan, problema iscată era de o asemenea gravitate, încât ea nu era de natură să fie rezolvată numai de către Pavel și Barnaba, ci trebuia adusă la cunoștința „stâlpilor Bisericii”, adică a acelor care reprezentau în acel moment autoritatea bisericească, ea trebuia rezolvată de către întreaga Biserică, deoarece hotărârea devenea obligatorie pentru toată Biserica¹².

Sinodul Apostolic s-a ținut la Ierusalim, în anul 49 sau 50. La el au luat parte cei 12 Apostoli în frunte cu Petru și Iacob, prezbiterii și credincioșii din Ierusalim, precum și delegația Bisericii din Antiohia Siriei, formată din Sfântul Apostol Pavel, Barnaba și Tit¹³.

Așteptându-se la o eventuală împotrivire a Apostolilor referitor la obligativitatea prescripțiilor Legii, unii creștini proveniți dintre iudei și mai ales cei care fuseseră mai înainte farisei, vor întreține pe parcursul discuțiilor o atmosferă ostilă, așa încât nu ne este greu să vedem în unii dintre ei pe viitorii iudaizanți. Oricum, sinodalii au hotărât ca aceia care vin în Biserică dintre neamuri să se ferească de jertfele idolești, de consumarea sângelui și a animalelor sugrumate, precum și de căderea în desfrâu. Tactul și înțelepciunea de care au dat dovadă Petru și Iacob, călăuziți de Sfântul Duh în cuvântările lor, a făcut ca încercările iudaizanților să fie zădărnice, Biserica fiind astfel eliberată de jugul inutil și periculos al Legii în viitoarea activitate misionară a ei.

Iudaizanții și iudeognoștii din Noul Testament

Problema din Antiohia, departe de a fi singura de acest gen, a reprezentat în istoria Bisericii punctul de început în lupta dusă împotriva iudaizanților, adică a acelor creștini care, provenind dintre iudei, au adus cu ei întreaga tradiție mozaică sau părți din aceasta și au încercat să o impună în Biserică. Pe de altă parte, curentul iudeognoștic împrumuta idei din

¹² Ibidem, p. 349.

¹³ Pr. Prof. I. Rămureanu, *Sfântul Apostol Pavel*, în IBU, p. 75.

gnosticismul antic, amestecându-le cu cele creștine¹⁴, încercând să dea naștere la noi linii religioase, căutând să se impună atât prin ideile proprii, cât și printr-o organizare și conducători, „rabini” sau „maestri spirituali” proprii.

Iudaizantii din Noul Testament sunt cei amintiți în Epistolele către Coloseni și Efeseni și în a II-a Epistolă Sobornicească a Sfântului Apostol Petru. Iudaizantii amintiți în Coloseni propagau nu numai observarea Legii mozaice (circumciderea, deosebirea alimentelor, sărbători, ținerea sabatului, a lunii noi, etc.), ci și practicarea ascezei, socotind trupul ca o închisoare a sufletului. Ei aveau și un cult al îngerilor, pe care îi priveau ca intermediari între ei și Dumnezeu (Col. 2: 8, 16-23).

Cei „dintre neamuri” pe care Sf. Ap. Pavel îi amintește în Efeseni 4: 17-19 par a fi mai degrabă iudeognostici. Alții opreau căsătoria și unele alimente (carnea), aveau „basme și nesfârșite înșirări de neamuri”, mituri și genealogii. Printre ei se aflau **Imeneu, Alexandru și Filet** (I Tim. 1: 20, F. Ap. 19: 33, II Tim. 2: 17-18, II Tim. 4: 14).

Eretici dedați plăcerilor, care sub pretextul libertății disprețuiau legea și negau a doua venire a lui Hristos sunt întâlniți în II Pt., cap. 2.

Dositei

Despre acest prim iudaizant se cunosc puține știri. Nu se știe nici chiar dacă a trăit înainte sau după Hristos, deci nu se poate stabili dacă a fost sau nu în contact cu învățătura creștină. Cert este că a fost dascălul lui Simon Magul (F. Ap. 8: 9-10) și propovăduia idei împrumutate din cărțile Vechiului Testament: se numea pe sine Mesia cel vestit de prooroci și Fiul al lui Dumnezeu. Observa Legea mozaică, respingea teoria eonilor, antinomismul și eternitatea lumii¹⁵.

Dositeenii au persistat pe scena istoriei bisericești până după secolul al VII-lea, când patriarhul **Euloghiu al Alexandriei** (581-608) l-a combătut într-una din lucrările sale¹⁶.

¹⁴ Pr. Prof. M. Șesan, *art. cit.*, în IBU, p. 182.

¹⁵ T. M. Popescu, *op. cit.*, p. 353.

¹⁶ *Ibidem*, p. 354.

Simon Magul, discipolul lui Dositei, era un samarinean din Githon¹⁷, care se credea „puterea cea mare a lui Dumnezeu” (F. Ap. 8: 9-10). Dincolo de episodul neotestamentar care pentru Simon a însemnat un moment de eclipsare a personalității lui în ochii concetățenilor, din lucrările primilor autori creștini reiese că el era iudeognostic. El nu împărtășea dogma creștină, ci se inspira din Empedocle și din magii persani. E mai curând un demn urmaș al lui Cagliostro, un filosof mai mult decât un impostor politic. Învățătura lui face obiectul cărții „Marea Revelație”¹⁸.

După unele legende confruntarea dintre Sf. Ap Petru și Simon Magul a avut o a doua fază la Roma, unde Simon s-ar fi dus pentru a-și propaga învățătura. Aici va fi învins pentru a doua oară de predica lui Petru¹⁹.

Samuil Clain consideră că episodul întâlnirii lui Petru cu Simon Magul la Roma și statuia închinată lui de către romani sunt relatări care lasă de dorit în ceea ce privește autenticitatea lor²⁰.

Alături de Simon se afla **Elena din Tyr**, o femeie de moravuri ușoare pe care însă el o considera ca fiind inspirată și dotată cu rațiune divină.

Informațiile referitoare la doctrina profesată de Simon ne sunt oferite de Fer. Ieronim, care în „Comentariul la Evanghelia după Matei” spune că acesta se numea pe sine „totul lui Dumnezeu”, socotea faptele bune inutile deoarece nu există nici vicii, nici virtuți, practica magia, exorcismele, farmecele, avea o evanghelie apocrifă intitulată „Cele patru sfârșituri ale lumii” și o scriere, „Predica lui Petru”²¹. Admitea o ierarhie de eoni în fruntea cărora se afla Cugetarea. Ea produce pe îngeri, pe arhangheli și pe Demiurg, care este Dumnezeu iudeilor. Cugetarea s-a întrupat într-o serie de femei și în timpul lui Simon o considera întrupată în Elena din Tyr. Dumnezeu iudeilor S-a manifestat iudeilor ca Fiu, samarinienilor ca Tată, care Tată era chiar Simon, iar păgânilor ca Duh

¹⁷ I. Rămureanu, *op. cit.*, p. 178.

¹⁸ V. Micle, *art. cit.*, p. 406.

¹⁹ M. Șesan, *art. cit.*, în IBU, p. 182; Hergenroether, *op. cit.*, vol. I, p. 318-319; J. Lebreton, *La vie chrétienne à la fin du premier siècle*, în *Histoire de l'Eglise*, vol. I, p. 276-277, Paris, 1938.

²⁰ Hergenroether, *op. cit.*, p. 323.

²¹ V. Micle, *art. cit.*, p. 405; H. Leclercq, *Gnosticisme*, în DACL, t. VI, Paris, 1925, c. 1339-1340.

Sfânt. Legea mozaică era considerată ca fiind opera spiritelor inferioare, iar mântuirea se putea obține numai prin credința în Simon și în Elena²².

Simonienii l-au cinstit pe samarinean și pe însoțitoarea lui „cu tămâie și cu jertfe sângeroase și cu libațiuni”²³. La 248 Origen menționează că „azi din toți simonienii de pe lume nu mai întâlnești treizeci, poate nici atâția. În orice caz, în Palestina ei sunt foarte rari, dar nici în alt colț de lume numele lui nu mai are nimic din faima pe care a vrut să și-o facă”²⁴.

La începutul secolului al IV-lea Eusebiu de Cezareea susținea că „după obiceiul strămoșului lor, ei se strecoară în Biserică întocmai ca o ciumă și ca o râie, provocând cele mai mari pagube celor care sunt în stare să le strecoare otrava ascunsă în ei, cea atât de greu de vindecat și atât de puternică”²⁵.

În sfârșit, pe la 377 Sf. Epifanie mărturisește că erezia lui Simon s-a stins demult²⁶. Părinții Bisericii l-au catalogat pe Simon drept „primul scornitor al tuturor ereziilor”²⁷ și „tatăl tuturor ereticilor”²⁸. Primii discipoli direcți ai săi au fost Menandru și entihii²⁹, iar eretici cu sisteme doctrinare înrudite au fost gortenienii și masboteii³⁰.

Menandru

Ucenic al lui Simon Magul, Menandru era originar din satul samarinean Kaparataia. După mărturia lui Irineu, se pare că el a activat în Antiohia Siriei.

Numindu-se pe sine „mântuitorul cel trimis de sus odinioară, încă din veacuri neștiute, pentru mântuirea oamenilor”³¹, el învăța că „numai așa ar putea cineva dobândi putere peste îngerii care au ajutat la crearea

²² Anton I. Adămuț, *Literatură și filosofie creștină*, vol. I, Iași, 1997, p. 30.

²³ Eusebiu de Cezareea, *Scrieri*, partea I, în *PSB vol. 13* („Istoria Bisericească. Martirii din Palestina”), II, 14, p. 80-81, București, 1987.

²⁴ V. Micle, *art. cit.*, p. 405.

²⁵ A. Adămuț, *op. cit.*, p. 31.

²⁶ *Ibidem*, p. 30-31.

²⁷ Origen, *Scrieri alese*, partea a IV-a, în *PSB vol 9 (Contra lui Celsus)*, I, 57, p. 81-82, București, 1984.

²⁸ Eusebiu, *op. cit.*, II, 13, p. 66-67.

²⁹ *Ibidem*, II, 1, nota 17, p. 66.

³⁰ Conf. Clement Alexandrinul, *Scrieri*, partea a II-a, în *PSB 5 (Stromatele)*, VII, 108:2, p. 545, București, 1982; DTC, *Entychites*, t V, c.130-131.

³¹ Eusebiu, *op. cit.*, III, 26, p. 128; Hergenroether, *op. cit.*, vol. I, p. 323; H. Leclercq, *Gnosticisme*, în DACL, t. VI, Paris, 1925, c. 1339-1340.

lunii, dacă s-ar lăsa îndrumat în prealabil de experiența magică pe care numai el o cunoaște și dacă ar primi botezul de la el. Cei care s-ar învrednici de acest botez s-ar bucura încă de aici, de pe pământ, de nemurire veșnică, pentru că astfel ei n-ar mai muri, ci ar rămâne pe pământ într-o nepieritoare tinerețe și ar fi nemuritori”³².

Cleobios

Cleobios, iudeognostic din prima jumătate a sec. al II-lea, învăța că Hristos a fost un simplu om³³.

Sf. Irineu și Tertullian îl omit, în schimb Hegesip, în lucrarea „Memorii”, amintită de Eusebiu, îl numără printre primii eretici³⁴. Autorul necunoscut al lucrării „Constituțiile Apostolice” spune că Simon, Cleobios și partizanii lor foloseau multe apocrife³⁵.

Nazareii

Nazareii (ναζωραίοι) erau o grupare iudaizantă a creștinilor retrași peste Iordan, la Pella, înainte de asediarea Ierusalimului de către romani, în anul 66, și care au început să fie remarcați abia în timpul împăratului Adrian (117-138), când își propagau ideile. Nazareii preferau Legea mozaică față de Legea Nouă și foloseau originalul aramaic al Evangheliei după Matei. Unii dintre ei recunoșteau nașterea supranaturală a Mântuitorului, moartea și învierea Lui, alții însă negau mesianitatea Lui³⁶.

Teodoret menționează că foloseau evanghelia zisă „după Evrei”³⁷. În secolul V încă mai existau rămășițe ale nazareilor³⁸.

Ebioniții

Ebioniții³⁹ (ἐβιοναῖοι) erau de asemenea o grupare iudaizantă a creștinilor retrași peste Iordan. În privința denumirii lor, cercetătorii au

³² Eusebiu, *op. cit.*, III, 26, p. 128.

³³ DTC, *Cleobios*, t. III, c. 224.

³⁴ Eusebiu, *op. cit.*, IV, 5, p. 171; DTC, *art. cit.*, c. 223.

³⁵ DTC, *art. cit.*, c. 224.

³⁶ V. Micle, *op. cit.*, partea a III-a, ST 9-10/1975, p. 713.

³⁷ M. Șesan, *art. cit.*, în IBU, p. 177.

³⁸ V. Micle, *op. cit.*, p. 713.

³⁹ *Ibidem*, p. 713; Hergenroether, *op. cit.*, vol. I, p. 324-325.